

DOI: 10.31617/3.2023(130)02

УДК 339.564(477):355.271

НЕЧИПОРУК Аліна,

к. е. н., доцент, доцент кафедри
торгівельного підприємництва та логістики
Державного торговельно-економічного
університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0003-4392-7220
a.nechyporuk@knute.edu.ua

КОТОВА Марина,

к. е. н., доцент, доцент кафедри
торгівельного підприємництва та логістики
Державного торговельно-економічного
університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0001-6684-1177
m.kotova@knute.edu.ua

КОЧУБЕЙ Дмитро,

к. е. н., доцент, доцент кафедри
торгівельного підприємництва та логістики
Державного торговельно-економічного
університету

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0001-7188-1763
d.kochubej@knute.edu.ua

NECHYPORUK Alina,

PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Trade Entrepreneurship and Logistics
State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4392-7220
a.nechyporuk@knute.edu.ua

KOTOVA Maryna,

PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Trade Entrepreneurship and Logistics
State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6684-1177
m.kotova@knute.edu.ua

KOCHUBEI Dmytro,

PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Trade Entrepreneurship and Logistics
State University of Trade and Economics

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7188-1763
d.kochubej@knute.edu.ua

**ЕКСПОРТ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Зовнішня торгівля є одним з головних чинників розвитку країни, що безпосередньо впливає на її головні економічні показники. В умовах нестабільності, пов'язаних з повномасштабним вторгненням росії в Україну, введенням воєнного стану, блокуванням моря та іншими негативними факторами, важливо шукати альтернативні шляхи реалізації експорту, використовуючи всі можливі види транспорту та логістичні ланцюги постачання. Особливої актуальності набуває проблема експорту продукції агропромислового комплексу, оскільки до повномасштабного вторгнення Україна була світовим лідером експорту цього виду вантажів. Блокування українських портів та умови воєнного стану призвели до різкого збільшення світових цін на сільськогосподарські товари, зменшення купівельної спроможності та світової кризи, яка становить загрозу продовольчій безпеці у світі. Метою цієї статті є визначення та узасаднення альтернативних логістичних маршрутів реалізації українського експорту в умовах воєнного

**UKRAINE'S EXPORTS UNDER
MARTIAL LAW**

Foreign trade is one of the main factors of the country's development, which directly affects its main economic indicators. In the conditions of instability, which are associated with the full-scale invasion of Ukraine by Russia, the introduction of martial law, the blocking of the sea and other negative factors, it is important to look for alternative ways of exporting, using all possible types of transport and logistics supply chains. The problem of exporting products of the agro-industrial complex is gaining special relevance, since Ukraine was the world leader in exporting this type of goods before the full-scale invasion. The blockade of Ukrainian ports and the conditions of martial law have led to a sharp increase in world prices for agricultural goods, a decrease in purchasing power and a global crisis that poses a threat to food security in the world. The purpose of this article is to define and generalize alternative logistics routes for the implementation of Ukrainian exports in the conditions of martial law by studying changes in its commodity

Copyright © 2023, Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (CC-BY) Міжнародна ліцензія, (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

стану шляхом дослідження зміни його товарної структури, географії та транспортних потужностей. За результатами аналізу товарної структури експорту та зміни складу основних імпортерів українських товарів з'ясовано, що наразі продукція агропромислового комплексу є його основою. Унаслідок дії Чорноморської зернової ініціативи через українські порти експортовано основну кількість сільгосптоварів, а за її припинення створюється загроза для зовнішньої торгівлі. Альтернативними варіантами вивезення українського збіжжя можуть стати нові логістичні маршрути з використанням пропускних потужностей усіх можливих видів транспорту. Пошук нових логістичних маршрутів з можливістю застосування залізничного, автомобільного, поромного та морського видів транспорту дасть змогу вийти на необхідні об'єми експорту товарів агропромислового комплексу та зменшити ризики, що сформувалися в умовах нестабільності. Розвиток інтермодальних перевезень є найальтернативнішим варіантом з погляду логістики, а використання та поєднання переваг наземного й водного видів транспорту сприятиме оптимізації логістичних шляхів реалізації українського експорту.

Ключові слова: експорт, логістика, інтермодальні перевезення, сільськогосподарські товари, воєнний стан, Чорноморська зернова ініціатива.

JEL Classification: F14, F42, L92, O52, Q17.

structure, geography and transport capacities. According to the results of the analysis of the commodity structure of exports and changes in the composition of the main importers of Ukrainian goods it was found that currently the products of the agro-industrial complex are its basis. As a result of the action of the Black Sea Grain Initiative, the main amount of agricultural goods was exported through Ukrainian ports, and its termination poses a threat to foreign trade. New logistics routes using the capacity of all possible types of transport can become alternative options for the export of Ukrainian grain. The search for new logistics routes with the possibility of using railway, road, ferry and sea modes of transport will make it possible to reach the necessary volumes of exports of goods of the agro-industrial complex and reduce the risks that have formed in conditions of instability. The development of intermodal transportation is the most alternative option from the point of view of logistics, and the use and combination of the advantages of land and water types of transport will contribute to the optimization of the logistical ways of the realization of Ukrainian exports.

Keywords: export, logistics, intermodal transportation, agricultural goods, martial law, Black Sea grain initiative.

Вступ

2022 рік став найтрагічнішим в історії незалежної України, розділивши наше життя на три періоди: довоєнний, воєнний і післявоєнний. Воєнний період кардинально відрізняється від звичного нам довоєнного життя, має свої особливості, що впливають на всі сфери життя та економіки. Українська економіка була змушена швидко адаптуватись до нових умов функціонування під час воєнного стану, вирішувати всі проблеми та шукати нові шляхи їхнього подолання. Блокування українських портів і закриття небо, ведення бойових дій та окупація частини території України призвели до повної зміни вже напрацьованих ланцюгів постачання, перерозподілу ресурсів та оптимізації управлінських рішень. Економістами *Centre for Economic Policy Research* (*What will it cost to rebuild Ukraine?*, 2022) оцінено приблизну суму збитків та необхідні кошти на відновлення України, які становлять близько 200–500 млрд євро, що втричі перевищує довоєнний ВВП і вчетверо – бюджет зовнішньої допомоги ЄС. Проте ця сума буде зростати, поки триватиме війна, а можливості економіки – зменшуватися.

Торгівля в умовах воєнного стану показала приклад стійкості та надійності, а надання нашій державі статусу кандидата на вступ у ЄС відкриває нові можливості для розвитку держави та її євроінтеграції. Особливо це рішення є важливим для зовнішньої торгівлі та розвитку українського експорту, який до повномасштабного вторгнення стрімко

розвивався та показував позитивну динаміку. Однак з початком війни цей показник скоротився майже на 50 % (Експорт України 2022: вплив війни на географію та обсяги продажів, 2022) у перші місяці війни, проте вже з травня 2022 р. почалося його повільне відновлення. Ключову роль у відновленні експорту відіграла Чорноморська зернова ініціатива щодо розблокування українських портів та безпечного експорту зернових вантажів морським транспортом, який є найдешевшим і найекономічним з погляду логістики видом транспорту для перевезення та експорту масових вантажів (Чорноморська зернова ініціатива, 2023). Утім припинення її дії, порушення правил безпеки у Чорному морі, постійні обстріли портової інфраструктури та цілеспрямоване знищення продукції агропромислового комплексу змушує шукати нових альтернативних шляхів експорту сільськогосподарської продукції, яка фактично формує український експорт в умовах воєнного стану.

Питання розвитку зовнішньої торгівлі в Україні завжди привертало увагу багатьох учених. Зокрема авторами О. Колядою та А. Райчевою досліджено вплив зовнішньої торгівлі на розвиток міжнародних економічних відносин. Аналіз динаміки змін експорту та ВВП показав тісний взаємозв'язок між цими показниками, а розрахований мультиплікатор зовнішньої торгівлі демонструє залежність розвитку економіки нашої країни від прямого впливу зовнішньої торгівлі (Коляда, Райчева, 2019).

У публікації А. Чуніхіної та І. Бабець підтверджено важливу роль розвитку зовнішньої торгівлі для економіки країни та її економічного зростання, рівня ВВП та інших економічних показників. Проте важливим фактором є не лише зростання її кількісних показників, а й якісні показники, що визначають структуру зовнішньої торгівлі та мають безпосередній вплив на якість життя та рівень безробіття (Чуніхіна, Бабець, 2019).

Важливим напрямом розвитку зовнішньої торгівлі є її переорієнтація на ринок ЄС та підписання Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі з ЄС. Науковцем Г. Артамоною досліджено розвиток зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС в умовах дії зони вільної торгівлі, а також розвиток експортного потенціалу сільськогосподарської продукції з країнами ЄС. Автором розглянуто динаміку питомої ваги ЄС у зовнішній торгівлі та поступове збільшення експорту з країнами ЄС за останні роки. Також проведено детальний аналіз товарної структури експорту між Україною та країнами ЄС. Звичайно, основна частина експорту – це продукція агропромислового комплексу, а найбільші імпортери – Нідерланди, Польща та Італія. Підписання угоди про зону вільної торгівлі з ЄС дало можливість спростити процедуру перетину кордону, надання безмитних квот і зниження митних бар'єрів, що мало значний вплив на розвиток зовнішньої торгівлі з країнами ЄС (Артамонова, 2019).

Проте з початку повномасштабного вторгнення питання розвитку українського експорту набули зовсім іншого значення, а запровадження воєнного стану кардинально змінило умови розвитку зовнішньої

торгівлі. Авторами У. Моторнюк та Т. Яремчук розглянуто питання відновлення українського експорту в умовах війни шляхом впровадження нових дієвих механізмів заохочення до просування експорту, удосконалення роботи митниці, забезпечення відповідності сертифікації стандартам ЄС, розвиток логістики, комплексної підтримки експортних послуг та залучення інвестицій (Моторнюк, Яремчук, 2022).

Експорт продукції агропромислового комплексу, яка становить основу українського експорту, в умовах воєнного стану привертає увагу не лише українських учених, а й науковців з усього світу, оскільки питання продовольчої безпеки є найактуальнішими за останній рік, які постійно обговорюються міжнародними організаціями. Науковці А. Роуз, Ч. Женьхуа та В. Ден розглядають економічні наслідки російсько-української війни, що мають безпосередній вплив на порушення експорту зернових вантажів і спричиняють негативні економічні наслідки для інших регіонів світу. Така ситуація може призвести до світової продовольчої кризи, оскільки від українського експорту зерна залежить продовольча безпека у світі. Авторами проведено детальний аналіз впливу скорочення експорту зерна на макроекономічні показники в різних регіонах світу (Rose, Zhenhua & Dan, 2023).

Х. Ай та А. Сойлемез, зі свого боку, наголошують на важливості Чорноморської зернової ініціативи для експорту українського зерна та аналізують політику Туреччини в процесі підписання цієї угоди (Ay & Söylemez, 2023).

Також науковцями С. Ан, Д. Кім, С. Штайнбах доведено негативний вплив російського вторгнення на світову торгівлю зерновими та олійними культурами, а також значне коливання цін і створення загроз для світової продовольчої безпеки (Ahn, Kim, Steinbach, 2022).

Утім, поточні умови, які пов'язані з нестабільністю та порушенням усіх можливих ланцюгів постачання українського експорту, потребують детальнішого розгляду цього питання саме в умовах воєнного стану.

Отже, проаналізувавши наукові праці, можна стверджувати, що зовнішня торгівля є одним з головних факторів економічного розвитку країни. Продукція агропромислового комплексу є основою українського експорту, тож в умовах нестабільності, що пов'язано з воєнним станом, блокуванням моря, призупиненням дії Чорноморської зернової ініціативи важливо шукати альтернативні шляхи реалізації експорту, використовуючи всі можливі види транспорту та логістичні ланцюги постачання.

Метою цієї статті є визначення та узагальнення альтернативних логістичних маршрутів реалізації українського експорту в умовах воєнного стану шляхом дослідження зміни його товарної структури, географії та транспортних потужностей.

Інформаційною основою дослідження стали статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, дашборди щодо українського експорту,

узагальнені Офісом з розвитку підприємництва та експорту в Україні, дані Офісу ООН з координації гуманітарних питань, база аналітичних та статистичних даних *Statista*, а також праці українських та закордонних науковців.

У статті використовувалися економіко-статистичні методи, завдяки яким узагальнено статистичну інформацію щодо обсягів українського експорту, а саме продукції агропромислового комплексу. Методом елементарно-теоретичного аналізу та синтезу проведено оцінку українського експорту в умовах воєнного стану, а внаслідок експертної оцінки узагальнено альтернативні маршрути експорту сільськогосподарських товарів у різні регіони світу.

За структурним змістом стаття умовно поділена на три взаємопов'язані розділи, в яких детально проаналізовано, як змінилася товарна структура та географія експорту України в умовах воєнного стану, встановлено, що основу експорту формує продукція агропромислового комплексу, а підписання Чорноморської зернової ініціативи дало змогу істотно зменшити негативний вплив факторів війни. Пошук альтернативних варіантів перевезення сільськогосподарських товарів полягає у взаємопоеднанні всіх можливих шляхів постачання, а також розвиток інтермодальних перевезень як основного варіанту експорту в умовах нестабільності.

1. Зміна географії та товарної структури експорту в умовах воєнного стану

За останні 10 років український експорт мав чітко виражену орієнтацію на країни ЄС (Географія зовнішньої торгівлі України, 2022) та значне скорочення зовнішньої торгівлі з росією (5 % загального обсягу експорту у 2021 р., що у 5.8 раза менше, ніж у 2011 р.). Це обумовлено стагнацією російської економіки, анексією українських територій з 2014 р. і підписанням Постанови Комісії ЄС від 16.04.2014 р. № 374/2014 щодо надання автономних преференцій ЄС для України, що значно спрощувало процедуру митного контролю, а також супроводжувалося зменшенням або скасуванням митних зборів ЄС на товари українського походження (*Regulation (EU) NO 374/2014*, 2014).

Серед країн-експортерів у 2021 р. перемагав Китай (11.8 % загального обсягу), на другому місці – Польща (7.7%), далі Туреччина (6.1 %), Італія (5 %) та інші країни ЄС. Динаміка експорту у 2022 р. має негативне значення й становить на 35.1 % менше ніж аналогічний показник за 2021 р. Звичайно, це спричинено порушенням ланцюгів постачання та введенням воєнного стану. Лідер Китай опинився у 2022 р. на 4-му місці, що спричинено проблемною логістикою зернових культур і втратами у металургійній галузі. КНР випередили країни ЄС: Польща (15.1 %), Румунія (8.7 %), Туреччина (6.7 %), Угорщина та Німеччина (5.1 %) (Дашборд щодо експорту України, 2022). Якщо розглядати за регіонами, то 63.2 %

становить експорт до країн ЄС, 22.2 % – Азія, 4.8 % – Африка. Тобто ми бачимо чітку зміну пріоритетних напрямів розвитку зовнішньої торгівлі та орієнтацію на європейські країни. Попри загальне скорочення обсягів експорту, його показник по країнах ЄС збільшився на 8 %, а якщо конкретно, то з Польщею зовнішня торгівля зросла на 51 %, з Румунією – на 119 %, Угорщиною та Словаччиною – на 46 % з кожною.

Основні країни, з якими здійснювався експорт у 2022 р., представлені на *рис. 1*.

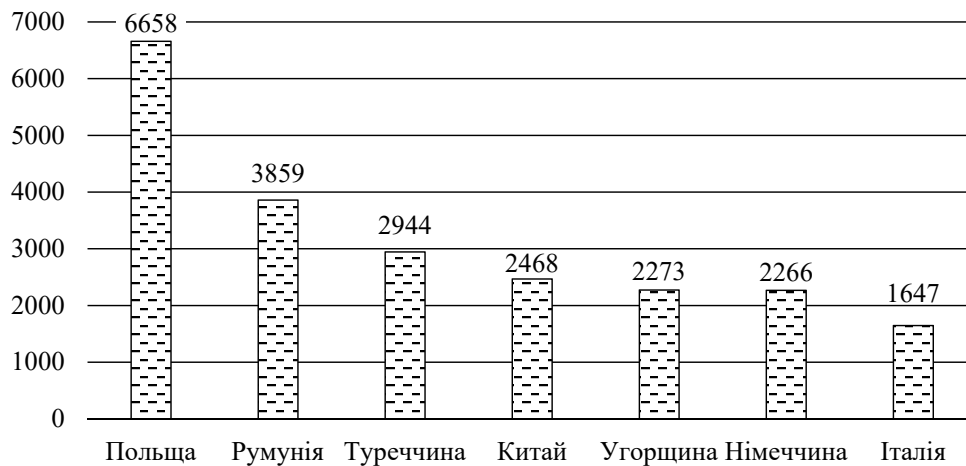

Рис. 1. Експорт України за країнами у 2022 р., млн дол. США

Джерело: (Дашборд щодо експорту України, 2022)

Щодо динаміки товарної структури експорту у відсотковому співвідношенні до загальних обсягів, то, за даними Державної служби статистики України, можна спостерігати зростання частки експорту зернових культур у 2022 р. та в перших місяцях 2023 р. (Державна служба статистики України, б. д.), що зумовлено частковим розблокуванням українських портів.

До основних категорій українського експорту у 2022 р. можна віднести зернові культури, жири та олії, недорогоцінні метали (зокрема чорні метали), що разом становлять 47 % загального експорту, а за 4 місяці 2023 р. цей показник навіть збільшився до 53 % через зростання експорту зернових культур. Частка чорних металів значно скоротилася, оскільки основні потужності цієї галузі розміщені на сході України та в зоні бойових дій, що погіршує ситуацію з логістикою та виробництвом. Також є категорії товарів, що показали позитивну динаміку: насіння й плоди олійних рослин (+99 %), палива мінеральні (+22 %), м'ясо та їстівні субпродукти (+20 %), молоко та молочні продукти (+22 %), продукти переробки овочів, плодів та горіхів (+21 %) та готові харчові продукти з м'яса, риби (+27 %) (Експорт України 2022, вплив війни на географію та обсяги продажів, 2022).

Товарна структура експорту основних категорій товарів у 2022 р. зображена на *рис. 2*.

Рис. 2. Товарна структура експорту України у 2022 р., млн дол. США

Джерело: (Дашборд щодо експорту України, 2022).

Якщо розглядати експорт за видами сполучення, то бачимо поступове відновлення морських перевезень з серпня 2022 р., коли запрацювала Зернова ініціатива, проте довоєнні показники залишаються недосяжними. Збільшення частки залізничного транспорту з березня 2022 р. стало альтернативним варіантом реалізації планів експорту, утім проблеми недостатньої пропускної спроможності, низької інтегрованості, високого ступеня фізичного та морального зношення рухомого складу призвели до поступового зменшення обсягів експорту цим видом транспорту (*рис. 3*). Експорт автомобільним транспортом збільшився вдвічі, проте можливості цього виду транспорту також є незначними, оскільки цей вид перевезень є нерентабельним на далекі відстані.

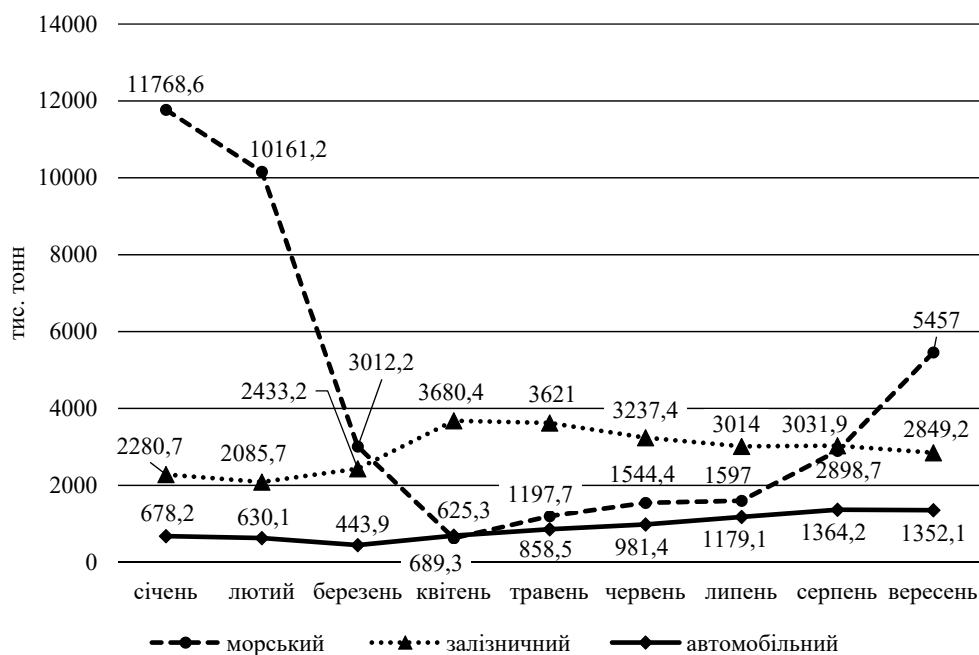

Рис. 3. Експорт вантажів з України у 2022 р. за видами транспорту, тис. т

Джерело: (Як війна змінює структуру українського експорту, 2022).

Результати аналізу товарної структури, географії та транспортних потужностей експорту у 2022 р. свідчать, що експорт продукції агропромислового комплексу, а саме зернових вантажів, відіграє вагоме місце у формуванні експортного потенціалу України, а підписання Чорноморської зернової угоди демонструє важливість морських перевезень у зовнішній торгівлі.

2. Експорт сільськогосподарських товарів в умовах воєнного стану

Основою українського експорту в умовах війни є продукція агропромислового комплексу, яку продано на суму 23.3 млрд дол. США за 2022 р. (Україна може експортувати агропродукції на \$20 млрд – Висоцький, 2023). Цей показник звичайно менший за 2021 р. на 16 %, проте через усі ризики та зовнішні негативні фактори можемо стверджувати, що урядом докладається максимум зусиль для реалізації цього напрямку діяльності. Головним чинником, який сприяє цьому, є підписання Чорноморської зернової ініціативи між Україною, росією, Туреччиною та ООН, що дозволило вивозити зернові вантажі та добриво з трьох українських портів завчасно обговореними гуманітарними коридорами Чорним морем у Стамбул, проходження інспекції та забезпечення безпеки вантажу й екіпажу. За даними Офісу ООН з координації гуманітарних питань завдяки цій угоді вивезено майже 33 млн тонн зерна, що доставлялося до всіх регіонів світу (*The UN humanitarian aid plan in Ukraine is only 30 percent funded*, 2023). Зазначимо, що до повномасштабного вторгнення Україна і росія були світовими лідерами експорту сільськогосподарської продукції та разом експортували близько 30 % пшениці, 20 % кукурудзи, 75 % соняшникової олії. З початком війни весь цей експорт призупинився, що призвело до різкого збільшення світових цін на сільгосппродукцію. У країнах Африки та Близького Сходу купівельна спроможність значно знизилася. Пандемія COVID-19 стала причиною порушення ланцюгів постачання, що разом з війною призвело до кризи. Підписання зернової угоди дало можливість знизити ціни на продовольчі товари до 20 % порівняно з березнем 2022 р.

На основі даних Міністерства аграрної політики та продовольства України детальніше проаналізуємо стан зовнішньої торгівлі сільськогосподарськими продуктами за півтора року війни. Станом на липень 2023 р. експортовано 74.7 млн т продукції агропромислового комплексу, з яких 44 % кукурудзи, 32.36 % пшениці, 8.42 % соняшникової олії, 4.58 % ріпаку та 4.75 % соєвих бобів (Дашборд щодо експорту агрокультур, 2022). Якщо розглядати експорт товарів у розрізі транспорту, то лідером по експорту є морські перевезення, на які припадає перетин кордону 53.8 млн т вантажів, залізницею вивезено 13.8 млн т, автомобільним транспортом – 6.2 млн т, поромною переправою – 0.8 млн т сільськогосподарської продукції. Головними експортерами є країни ЄС, до яких за 2022 р., за даними *Statista*, вивезено продукції на

12.9 млрд дол. США, що на 5.24 млрд дол. США більше за попередній рік (*Export value of agricultural products from Ukraine to the European Union (EU-27) from 2015 to 2022, 2023*). Відтак можна стверджувати про переорієнтацію українського експорту на європейські країни.

Проте, якщо ми говоримо про український експорт сільськогосподарської продукції, доцільно проаналізувати результати Чорноморської зернової угоди, яка фактично набула чинності з 1 серпня 2022 р., коли з одеського порту вийшло перше судно з 26 тис. т кукурудзи і прямувало до Лівану (*1st ship carrying Ukrainian grain leaves the port of Odesa, 2022*). 17 липня 2023 р. росією цю угоду призупинено, а також завдано ракетного удару по портовій інфраструктурі, внаслідок чого знищено до 60 тис. т зерна (*Russia strikes Ukraine's Odesa port..., 2023*). За цей час, за даними Офісу ООН з координації гуманітарних питань, Україна змогла вивезти 32.9 млн т сільськогосподарських товарів, з яких 51.4 % становила кукурудза (рис. 4).

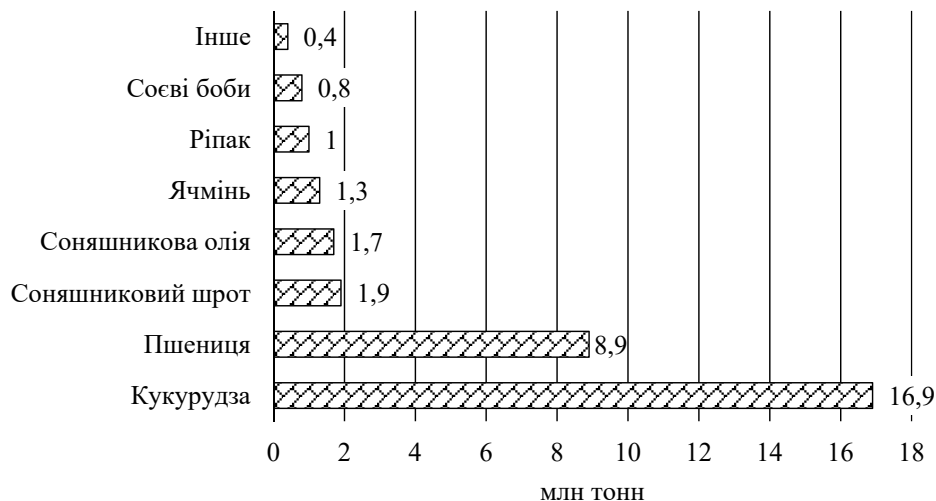

Рис. 4. Експорт зерновим коридором за типами сільськогосподарських культур (серпень 2022 – липень 2023), млн т

Джерело: складено авторами за даними ООН (*Ukraine Data Explorer, 2023*)

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України (б. д.), за період функціонування зернового коридору всього експортовано 66.8 млн т зернових та олійних культур, з яких 49.3 % – зерновим коридором. Найбільшим імпортером зернового коридору є Китай, куди вивезено близько 8 млн т вантажів, на 2-му місці Іспанія – 6 млн т, на 3-му – Туреччина – 3.2 млн т. Якщо розглянути за регіонами, то до Азії експортовано 16.1 млн т, до Європи – 12.8 млн т, до Африки – 4 млн т.

Усі ці статистичні дані говорять про важливість зернової ініціативи як для України, так і для всього світу. Проте на сьогодні потрібно шукати альтернативні варіанти, оскільки система безпеки у Чорному морі повністю зруйнована.

3. Альтернативні маршрути експорту сільськогосподарської продукції

Вихід росії із зернової угоди та призупинення її дії не стало шоком для українського уряду, оскільки постійні погрози та порушення правил спонукали шукати нові варіанти та створювати нові ланцюги постачання ще задовго до цього. Звісно, експорт сільськогосподарських вантажів морем є найдешевшим шляхом вивезення необхідних обсягів товару. Проте в умовах війни говорити про повне відновлення пропускнуої спроможності морських портів надзвичайно важко. Тому необхідність пошуку альтернативних маршрутів експорту зернових вантажів була очевидною з початку повномасштабного вторгнення та блокування росією українських портів.

Альтернативними варіантами вивезення українського збіжжя можуть стати нові логістичні маршрути з використанням пропускнуої спроможності усіх можливих видів транспорту. Розширення створених Єврокомісією Шляхів солідарності для експорту українських сільськогосподарських товарів може стати одним з варіантів вирішення проблеми. Шляхи солідарності – це програма, ініційована Єврокомісією для збільшення пропускнуої спроможності між Україною та країнами ЄС і розширення транс'європейської транспортної мережі (Шляхи солідарності, 2023). Проте такий варіант також має свої особливості, пов'язані з блокуванням східноєвропейськими країнами українського імпорту сільськогосподарських товарів через негативний вплив на цінову політику в країнах Польща, Болгарія, Словаччина, Румунія, Угорщина. Так, з початком війни Україна експортувала близько 15 % свого зерна через територію Польщі, що призвело до падіння цін на внутрішньому ринку. За даними польської компанії *Agrolok (Notowania cen pszenicy, 2023)*, ціни на пшеницю впали вдвічі – з 460 до 275 дол. США, що спричинило зернову кризу у Польщі, відставку міністра сільського господарства, масові протести польських аграріїв та заборону українського імпорту. За Польщею такі заборони ввели інші країни, які, за оцінками Єврокомісії, сумарно зазнали втрат на суму 417 млн євро через український імпорт (Україна закликала Польщу зняти заборону на імпорт українського зерна, 2023), що ускладнило ситуацію з експортом зернових і набуло особливої гостроти після припинення Чорноморської угоди. Прохання української влади щодо зняття цих заборон були відхилені, а обмеження на імпорт українського зерна можуть продовжитися до кінця 2023 р.

Ускладнення цієї ситуації пов'язано з певними суперечностями економічних інтересів України і наших європейських партнерів у цій сфері, що спричинило кризу українсько-польських відносин. Політичні фактори та передвиборча кампанія загострюють ситуацію, а її владнання можливе лише шляхом переговорів та пошуків компромісів, залучення до врегулювання третьої сторони, а саме – Світової організації торгівлі.

Ще одним можливим варіантом експорту сільськогосподарської продукції може стати збільшення пропускної спроможності портів Дунайського регіону. Дунайські порти з початку війни збільшили свій експортний потенціал майже у 5 разів порівняно з 2021 р. та можуть вийти на показники до 3 млн т зерна щомісяця, а завдяки експорту сухо- долом ця цифра може досягти 5 млн т (День народження "зернового коридору" і день кінця, 2023). Якщо звернутися до статистики, то у 2022 р. вантажообіг дунайських портів становив 15.4 млн т, а за 5 місяців 2023 р. він уже сягає близько 12 млн т ("Моряків замінили зерновики", 2023). Також обговорюється питання щодо рейдових перевалок "річка-море" в українських і румунських територіальних водах. Відновлення порто- вої інфраструктури, відкриття нових терміналів, будівництво елева- торів, збільшення глибини річки для можливості збільшення розмірів суден, а також впровадження альтернативних транспортних маршрутів, налагодження залізничного сполучення та створення в портах Дунаю логістичного хабу обумовить зростання пропускної спроможності дунайських портів та покращити ситуацію з експортом зерна.

Як альтернативний варіант можна розглядати можливість вико- ристання портів Хорватії на Дунаї та в Адріатичному морі. Задля нала- годження логістики у цьому напрямі необхідно створити нові транспортні маршрути з поєднанням різних видів транспорту та застосуванням по максимуму цієї можливості експорту агропродукції (Україна домови- лась про альтернативний маршрут експорту зерна: подробиці, 2023).

Усі можливі варіанти українського експорту сільськогосподарсь- ких товарів наведено на *рис. 5*.

Рис. 5. Альтернативні маршрути експорту сільськогосподарської продукції з України

Джерело: складено авторами.

Отже, можна зробити висновок, що експорт Чорним морем є найкращим з погляду пропускних потужностей, а продовження зернової угоди та створення нових альтернативних транспортних шляхів у водах Чорного моря дасть змогу експортувати на світові ринки необхідну кількість зернових вантажів задля продовольчої безпеки у світі. Проте для цього потрібні всі гарантії безпеки, які наразі є нестабільними.

Висновки

Український експорт є одним з головних чинників економічного розвитку країни, а в умовах воєнного стану – індикатором економічної стійкості та надійності торговельного потенціалу країни. Аналіз змін товарної структури експорту та його географії в умовах воєнного стану демонструє переорієнтацію на країни Європейського Союзу та збільшення обсягів експорту продукції агропромислового комплексу. Умовами, які сприяли цьому, є підписання Чорноморської зернової ініціативи та створення Єврокомісією Шляхів солідарності для збільшення пропускної спроможності між Україною та країнами Європейського Союзу.

Проте існування постійних загроз щодо порушення наявних шляхів експорту сільськогосподарських товарів, які формують його основу в умовах воєнного стану, вимагає детальнішого аналізу всіх альтернативних напрямів реалізації цього виду вантажів з можливістю використання різних видів транспорту.

Пошук нових логістичних маршрутів з можливістю використання залізничного, автомобільного, паромного та морського видів транспорту дозволить вийти на необхідні об'єми експорту товарів агропромислового комплексу та зменшити ризики, що сформувалися в умовах нестабільності. Розвиток інтермодальних перевезень є альтернативним варіантом з погляду логістики, а використання та поєднання переваг наземного та водного видів транспорту сприятиме оптимізації логістичних шляхів реалізації українського експорту.

Розвиток експортних перевезень сільськогосподарських товарів потребує подальшого дослідження з урахуванням факторів нестабільності та несприятливих умов воєнного стану, а також можливості після-воєнного відновлення напрацьованих маршрутів з огляду на орієнтації на європейські ринки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	REFERENCE
1st ship carrying Ukrainian grain leaves the port of Odesa (2022). https://apnews.com/article/russia-ukraine-middle-east-turkey-istanbul-932888f2e144b61accc855bba49c83cc	1st ship carrying Ukrainian grain leaves the port of Odesa (2022). https://apnews.com/article/russia-ukraine-middle-east-turkey-istanbul-932888f2e144b61accc855bba49c83cc
Ahn, Soojung, Dongin Kim, and Sandro Steinbach (2023). The impact of the Russian invasion of Ukraine on grain and oilseed trade. <i>Agribusiness</i> , 39.1, 291-299. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/agr.21794	Ahn, Soojung, Dongin Kim, and Sandro Steinbach (2023). The impact of the Russian invasion of Ukraine on grain and oilseed trade. <i>Agribusiness</i> , 39.1, 291-299. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/agr.21794

Ay, H. M., & Söylemez, A. (2023). Grain Corridor Agreement and Turkey's Role in the Russia-Ukraine War. <i>Journal of Islamic World and Politics</i> , 7(1), 1–10. https://doi.org/10.18196/jiwp.v7i1.27	Ay, H. M., & Söylemez, A. (2023). Grain Corridor Agreement and Turkey's Role in the Russia-Ukraine War. <i>Journal of Islamic World and Politics</i> , 7(1), 1–10. https://doi.org/10.18196/jiwp.v7i1.27
Export value of agricultural products from Ukraine to the European Union (EU-27) from 2015 to 2022 (2023). https://www.statista.com/statistics/876118/ukraine-agricultural-exports-o-the-eu/	Export value of agricultural products from Ukraine to the European Union (EU-27) from 2015 to 2022 (2023). https://www.statista.com/statistics/876118/ukraine-agricultural-exports-o-the-eu/
Notowania cen pszenicy (2023) https://www.agrolok.pl/notowania/notowania-cen-pszenicy.htm	Wheat price quotations (2023). https://www.agrolok.pl/notowania/notowania-cen-pszenicy.htm
Regulation (EU) NO 374/2014 of the European Parliament and of the council of 16 April 2014 on the reduction or elimination of customs duties on goods originating in Ukraine, (2014). https://www.chamber.kr.ua/images/PDF/eur-No374-2014.pdf	Regulation (EU) NO 374/2014 of the European Parliament and of the council of 16 April 2014 on the reduction or elimination of customs duties on goods originating in Ukraine, (2014). https://www.chamber.kr.ua/images/PDF/eur-No374-2014.pdf
Rose Adam, Zhenhua Chen, & Dan Wei. (2023). The economic impacts of Russia-Ukraine War export disruptions of grain commodities. <i>Applied Economic Perspectives and Policy</i> , 45, 645-665. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/aep.13351	Rose, Adam, Zhenhua, Chen, & Dan, Wei (2023). The economic impacts of Russia-Ukraine War export disruptions of grain commodities. <i>Applied Economic Perspectives and Policy</i> , 45, 645-665. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/aep.13351
Russia strikes Ukraine's Odesa port in 'hellish' attack after Moscow vowed payback for Crimea bridge (2023). https://www.nbcnews.com/news/world/russia-ukraine-bombing-odesa-port-attack-moscow-crimea-rcna95051	Russia strikes Ukraine's Odesa port in 'hellish' attack after Moscow vowed payback for Crimea bridge (2023). https://www.nbcnews.com/news/world/russia-ukraine-bombing-odesa-port-attack-moscow-crimea-rcna95051
The UN humanitarian aid plan in Ukraine is only 30 percent funded (2023). https://news.un.org/ru/news/topic/humanitarian-aid?f%5B0%5D=date%3A2023-07	The UN humanitarian aid plan in Ukraine is only 30 percent funded (2023). https://news.un.org/ru/news/topic/humanitarian-aid?f%5B0%5D=date%3A2023-07
Ukraine Data Explorer (2023). https://data.humdata.org/visualization/ukraine-humanitarian-operations/?_gl=1*r4dloa*_ga*MTMyNzg3MzAwLjE2OTA3OTI3NDI.*_ga_E60ZNX2F68*MTY5MDc5Mjc0Mi4xLjEuMTY5MDc5MzI0Ny41OS4wLjA	Ukraine Data Explorer (2023). https://data.humdata.org/visualization/ukraine-humanitarian-operations/?_gl=1*r4dloa*_ga*MTMyNzg3MzAwLjE2OTA3OTI3NDI.*_ga_E60ZNX2F68*MTY5MDc5Mjc0Mi4xLjEuMTY5MDc5MzI0Ny41OS4wLjA
What will it cost to rebuild Ukraine? (2022). https://www.economist.com/briefing/2022/04/16/what-will-it-cost-to-rebuild-ukraine	What will it cost to rebuild Ukraine? (2022). https://www.economist.com/briefing/2022/04/16/what-will-it-cost-to-rebuild-ukraine
Артамонова, Г. (2019) Зовнішня торгівля України з ЄС: можливості та виклики. <i>Журнал європейської економіки</i> . Том 18. 3 (70), 283-295.	Artamonova, G. (2019) Foreign trade of Ukraine with the EU: opportunities and challenges. <i>Journal of European Economics</i> , Vol. 18. 3 (70), 283-295.
Географія зовнішньої торгівлі України (2022). https://voxukraine.org/geografiya-zovnishnoyi-torgivli-ukrayiny#	Geography of foreign trade of Ukraine (2022). https://voxukraine.org/geografiya-zovnishnoyi-torgivli-ukrayiny#
Дашборд щодо експорту агрокультур (2022). https://export.gov.ua/719-agro-export-2022	Dashboard regarding the export of agricultural crops (2022). https://export.gov.ua/719-agro-export-2022
Дашборд щодо експорту України (2022). https://export.gov.ua/722-Dashbord_eksportu_ukraini	Dashboard regarding the export of Ukraine (2022). https://export.gov.ua/722-Dashbord_eksportu_ukraini

День народження "зернового коридору" і день кінця. Як Україна знову опинилася в морській блокаді та чим це загрожує (2023). https://www.epravda.com.ua/publications/2023/07/18/702321/	The birthday of the "grain corridor" and the day of the end. How Ukraine once again found itself in a sea blockade and what threatens it (2023). https://www.epravda.com.ua/publications/2023/07/18/702321/
Державна служба статистики України. https://ukrstat.gov.ua	State Statistics Service of Ukraine. https://ukrstat.gov.ua
Експорт України 2022: вплив війни на географію та обсяги продажів (2022). https://cid.center/export-of-ukraine-2022-the-impact-of-six-months-of-war-on-geography-and-sales-volumes/	Exports of Ukraine 2022: the impact of the war on geography and sales volumes (2022). https://cid.center/export-of-ukraine-2022-the-impact-of-six-months-of-war-on-geography-and-sales-volumes/
Коляда, О. В., Райчева А. О. (2019) Зовнішня торгівля України як чинник розвитку міжнародних економічних відносин. <i>Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство</i> Вип. 24, №4.2, 78-82. https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/25445	Koliada, O. V., & Raicheva, A. O. (2019) Foreign trade of Ukraine as a factor in the development of international economic relations. <i>Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University: series: International economic relations and world economy</i> , Vol. 24, Part 2, (pp.78-82). https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/25445
Міністерство аграрної політики та продовольства України. https://minagro.gov.ua/	Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. https://minagro.gov.ua/
"Моряків замінили зерновики". Як війна і міграція експорту перевернули життя міст на Дунаї (2023). https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2023/07/11/702085/	"Sailors were replaced by grain workers" How the war and export migration turned the life of the cities on the Danube upside down (2023). https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2023/07/11/702085/
Моторнюк, У. І., Яремчук. Т. С. (2022) Відновлення експортного потенціалу України в умовах війни. <i>Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи</i> (с.174 – 177)	Motorniuk, U. I., & Yaremchuk, T. S. (2022). Restoring the export potential of Ukraine in the conditions of war. <i>Economic and legal aspects of management: current state, efficiency and prospects</i> (pp. 174-177).
Україна домовилась про альтернативний маршрут експорту зерна: подробиці (2023). https://tsn.ua/ukrayina/ukrayina-domovilas-pro-alternativniy-marshrut-eksportu-zerna-podrobici-2381656.html	Ukraine agreed on an alternative grain export route: details (2023). https://tsn.ua/ukrayina/ukrayina-domovilas-pro-alternativniy-marshrut-eksportu-zerna-podrobici-2381656.html
Україна закликала Польщу зняти заборону на імпорт українського зерна (2023). https://suspilne.media/533155-ukraina-zaklikala-polsu-znati-zaboronu-na-import-ukrainskogo-zerna/	Ukraine called on Poland to lift the ban on the import of Ukrainian grain (2023). https://suspilne.media/533155-ukraina-zaklikala-polsu-znati-zaboronu-na-import-ukrainskogo-zerna/
Україна може експортувати агропродукції на \$20 млрд – Висоцький (2023). https://landlord.ua/news/ukraina-mozhe-eksportuvaty-ahroproduksii-na-20-mlrd-vysotskyi	Ukraine can export agricultural products worth \$20 billion - Vysotskyi (2023). https://landlord.ua/news/ukraina-mozhe-eksportuvaty-ahroproduksii-na-20-mlrd-vysotskyi
Чорноморська зернова ініціатива (2023). https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%86%D1%96%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0	Black Sea grain initiative (2023). https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%86%D1%96%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0

Чуніхіна, А. С., Бабєць І. Г. (2022). Зовнішня торгівля як чинник економічного розвитку. <i>Глобальна безпека та асиметричність світового господарства в умовах нестабільного розвитку економічних систем: матеріали науково-практичної конференції</i> . (с. 289-293). Видавництво Центральноукраїнського національного технічного університету.	Chunikhina, A. S., & Babets I. H. (2022). Foreign trade as a factor of economic development. <i>Global security and asymmetry of the world economy in conditions of unstable development of economic systems: materials of the scientific and practical conference</i> . (pp. 289-293). Publishing House of the Central Ukrainian National Technical University.
Шляхи солідарності: перший крок до розгортання європейської колії на ключових лініях сполучення ЄС з Україною та Молдовою (2023). https://mtu.gov.ua/news/34511.html	Paths of solidarity: the first step towards the deployment of the European track on the key lines of communication between the EU and Ukraine and Moldova (2023). https://mtu.gov.ua/news/34511.html
Як війна змінює структуру українського експорту: зростають обсяги продажу агропродукції та продуктів харчування, а металургії – скорочується (2022) https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=ff08f227-470b-464e-9d6f-646470b3355e&title=YAkViinaZminiuStrukturuUkrainskogoEksportu-ZrostaiutObsiagiProdazhuAgroproduksiiTaProduktivKharchuvannia-AMetalurgiiSkorochutsia	How the war changes the structure of Ukrainian exports: the sales of agricultural products and food products are increasing, while the sales of metallurgy are decreasing (2022) https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=ff08f227-470b-464e-9d6f-646470b3355e&title=YAkViinaZminiuStrukturuUkrainskogoEksportu-ZrostaiutObsiagiProdazhuAgroproduksiiTaProduktivKharchuvannia-AMetalurgiiSkorochutsia

Конфлікт інтересів: Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автори працюють в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Автори не отримували прямого фінансування для цього дослідження.

Внесок авторів є рівнозначним.

Нечипорук А., Котова М., Кочубей Д. Експорт України в умовах воєнного стану. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2023. № 5. С. 18-32. Серія. Економічні науки. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(130\)02](https://doi.org/10.31617/3.2023(130)02)

Надійшла до редакції 17.08.2023.

Отримано після доопрацювання 29.09.2023.

Прийнято до друку 06.10.2023.

Публікація онлайн 26.10.2023.